

PATRÍCIUS-NEMZETSÉGEK MŰVELŐDÉSI SZEREPÉHEZ

— Wivey Gáspárné Filstich Anna és családja —

Várallyai Lőrinc prédikátor 1659. évi június 29-én gyászbeszédet mondott Ibrányi Ferenc felett az ibrányi várban a keserves háznál a szín alatt. E beszédnek azt a részét, amely a temetési szokásokkal ismertet meg, érdemes idéznünk, hiszen a fenti címben megnevezett asszony utolsó útjára is útmutatást nyerhetünk belőle e sorokból: „De miben áll a Tisztességes Temetés. Bizony nem a' felettébbvaló költséges pompákban; a' holt Testnec, mind magánac, mind fekvő Koporsojánac és temető Sirjánac, czifra, aranyas, ezüstös, köves, selymes &c. öltözeteckel, s- minden egyéb frisségeckel-való czikornyázásiban. . . . Elég a' Tisztességes Takarétásra a' szegény testnec megmosása, fel-öltöztetése halotti állapotban illendőképpen; vagy csak tiszta gyolcsban, lepedőben takargatása, mint az Idvezitőnknek; egy fa koporso a' mértékletes, nem ama pogányi (mint ha el-vesztettüc volna) rajta-való kesergés, a' tisztességes fel-késérés, és a' menetel közben a' közönséges halandóság felől-valo istenes elmélkedés: a holt ember felől, szeretet szerént-valo emlekezés, annac joságos cselekedetinek emlegetése, Istennec azért áldása magasztalása, s- követése azoknak: és végezetre a földben bé-tétel jövendő boldog fel-támadásnac reménsége alat.”¹

1925 őszén a kolozsvári házsongárdi temetőnek egyik legművésziesebben, leglendületesebben és leggondosabban kifaragott sírkövét találtam meg a két főutat összekötő első keresztút feletti táblában.² Nem is csoda, ha a keservesek e követ bizonytalán a legkitűnőbb kőfaragóval készítették, mert hiszen az alatta nyugovó asszony és leánya Kolozsvár nagy tekintélyű és valóban nagyon értékes polgárcsaládaihoz tartozott.

A síremlék anyaga: mészkö; alakja: háromszög átmetszetű ormós koporsó; kidolgozása: a betűk alakjának komolyságát s a címereknek lendületes, szép és címertanilag is kifogástalan rajzát a kő egyszerű simasága még csak emeli. Mestere ugyanaz, mint aki az 1647-ben elhunyt Hertel Péter és Balási Késcsináló Jakabné közös síremlékét faragta. Erre vall a kidolgozás azonos jelenségein kívül a kő méretei közül a feliratos lap magasságának pontos egyezése is. Ámde nagyon lehetséges, hogy az 1643-ban elhunyt Bácsi István főbíró és felesége síremléke is az ő alkotása. A rajzkészség biztos vonalvezetése, a formák lendületes alakítása, a betűk egy-

¹ Várallyai Lőrincz: Tekéntetes és Nemzetes Vaji Ibrányi Ferencz Temetése. (Sárospatak, 1659.) 2/A—B. levél.

² I. osztály, C. tábla, 157. számú sír.

szerűsége, szépsége s a kőnek minden sallang nélküli ízléses beosztása, mind erre vall.

A kő jelenlegi állapota: nagyon kopott és az ápolatlanság következtében itt-ott mállott is. Méretei: a szöveglap magassága: 56, az egyes betűképedig: 4,7 cm. Egyéb méreteit a kőnek részbeni földbe süllyedtsége s a reá nőtt fatörzs miatt megállapítanom nem sikerült.

A déli lap faragványának leírása:

Két oldalán hornyolt, szögletein lecsapott, csücskös talpú pajzsban kiterjesztett szárnyú, mellére hajtott fejű, nyakán nyillal átlótt hatyú koronán áll jobbra. Jobbra néző koronás nyílt sisakjának dísze: két kiterjesztett sasszárny között cölöpmentében állított nyílvesző hegyével felfelé. Gazdag takarók mindkétfelől. A címer mögötti rész eredetileg felirat nélkül maradt, a ma rajta olvasható szöveg ötnegyed század múlva került a kőre.³

Az északi lap felirata⁴ és címerének leírása:

IT NIVGSZIK AZ INB BOLDOGVL KI(mvlt) WICEY GASPAR
NAK KEDVES HA3AS TARSÁ FILSTICH ANNA EGY KIS
LEANKAIAVAL KI HOLT MEGH DIE Z6 IANVARY AN 1650
ELETENEK PENIGH 35 ES3TENDEYEB
IOB KEONYVENEK 19 RES3EB A3 Z5 Z6 VERSEIB
ENIS IOL TVDO HOGY A3 EN MEG VALTO EL ES HOGY A3
VTOLSO EMBER A3 (fe)OLDBEOL FELTAMAD TOVABBA MINEK
VTANNA A3 (fergek) A3 EN TESTEMET ME(gra)GHIÁK ÉS MINEK
VTANNA FELEBREDEK • EBBEN A3 TESTB MEG LATOMA3 IST(ent)

A felirat mögötti faragvány: kétoldalán hornyolt, szögletein lecsapott csücskös talpú pajzsban nyakán lándzsával (?) átdöfött ugró egyszarvú. Koronás nyílt sisakjának dísze: a pajzskép növekedőleg, de a fark kunkorodik. Gazdag takarók mindkétfelől.

A déli lapon látható faragvány, amely a kolozsvári Viczei család címérét ábrázolja, azonos kéz műve az északi lapon kiképzett kolozsvári Filstich családdal, jöllehet a déli lap pajzsa zömökebb, a takarók pedig sokkal dúsbabbak az északi lapon levőknél. E különbséget föltétlenül a mintául kapott címerrajzoknak más és más képírótól való származása indokolja.

A déli lap, vagyis a családfő részére fenntartott hely feliratát, bár ronkon család leszármazottjának emlékéet örökíti meg, késői származása és jelentéktelensége miatt szükségtelennek tartom elemezni; ezt annál is inkább megtehetem, mert e sírban pihenő asszony neve Kolozsvár múltjának amúgy is sok derék személyét vetíti elénk.

E kő alatt tehát az 1650. esztendő január 26-án 35 éves korában elhunyt Wicey Gáspárné Filstich Anna teteme pihen. Bizonyosan vele együtt tért nyugovóra újszülött leánykája is. A kolozsvári református egyházközség harangoztatógazdája, Szégedy Gergely deák, ugyanezen a napon vezette

³ Utána jóval későbbi korú, kezdetleges vésettel felírva: ANO 1773 Die 4 ta Augusti Holt Meg NEMES ES NEMZETES FOJFALVI NAGJ IANOS (és) STENCEL SARANAK E(1)Nv Peter Nevu Kistsi Fijak.

⁴ A feliratbeli idézetben előforduló romlásokat a bibliai Jób könyve 19. részének 25. és 26. versei alapján zárjelben egészítettem ki.

be számadáskönyvébe: „Viczey Gasparnak az három Harangokat kilencszeőr vonatuan f. 4 den. 50”-t fizettek érette.⁵ Ilyeténképpen — naponta kétszeri harangozást véve számításba — temetése 30-án mehetett végbe. Ugyanis Geleji Katona István kánonkönyvében úgy állapította meg, hogy „a hű keresztyének holttestét tisztességesen kell eltemetni harangszó, ének, tanítás (vagyis prédikáció) által; tehát a közrendűeknek négy-szeri: jelentő, intő, összegyűjtő, kikisérő harangszót adni, nemeseknek naponként kétszer is lehet harangoztatni. Közrendűek felett egy, főbbek felett két tanítás tartathatik, ide értve a papokat is. Főrendűeknek négyet is lehet adni, de a botránkozató rigmusverselés örökre eltöröltetik”.⁶

Wicey Gáspár feleségét másfél évtizeddel élte túl. A szabócéh számadáskönyvében az idegen halottak eltemetéséből befolyt jövedelmek között találtam feljegyezve: 1665. július 28-án „Vicei Gaspar Ur[am] teme(tésétől adtak) fl. 2 den. 50.”⁷ Tekintettel azonban arra a körülményre, hogy a sírkövön csak előzetesen kifaragott címerét találjuk, de az ő emlékét megörökítő feliratot nem, egészen bizonyos, hogy az ő teste más sírgödörben lelt nyugvóhelyet, vagyis első felesége halála után másodszer is megházasodhatott, s ezzel újabb kiscsaládot alkotva, még holtteste sem térhetett vissza első házastársához.

Mielőtt Wicey Gáspár szűkebb családjáról szólnánk, hadd emlékezzünk meg mind az ő, mind pedig felesége eleiről, akik nemcsak Kolozsvár belső életében, hanem kiváló észbeli tehetségükről is tévén tanúbizonyságot, egyszerű, városi polgárember létükre, az ország közéletében és szellemi mozgalmaiban is nem csekély jelentőségű szerepet tölthettek be.

A *Viceiek* a Belső-Szolnok megyei Vice faluból származhattak be Kolozsvárra. Közülük legelőször Viczei Péter nevét találjuk, aki 1496-ban törvényszéki ülnöki tiszteletet töltött be, majd 1521-ben Viczey Tamásra mint esküdt polgárra van adatunk.⁸ Azután a bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyvében fordul elő egy nagyon érdemes bejegyzés. E szerint ugyanis az 1526. év első felében „Andreas Wiczei Colosvarinus” nevezetű férfiú iratkozott be az egyetem tanulói közé.⁹ Ez a bejegyzés egyúttal bizonyág a család magasabb értelmi színvonalára is, amely a költséges külsőországokbeli tanulásért nem sajnált áldozatot hozni. Majd a XVI. század közepén családjuk két férfitagja is tekintélyes helyet töltött be városuk közéletében: Antal és Péter. Közülük az előbbi 1560-ban, sőt 1568-ban is városi főbíró, az utóbbi pedig 1569-ben esküdt polgár.¹⁰ Szereplésük abban az időben folyt le, amikor Kolozsvár polgársága hitvallásul az unitárius vallást tette magáévá, követve Dávid Ferencet és Heltai Gáspárt. E század második felében azután három Viczeit is találunk az ötvösmesterek sorában: Jánost, aki 1579-ben halt meg, Tamást, aki ugyanebben, Mátét, aki a következő esz-

⁵ Szegedy Gergely ref. harangoztatógazdának számadáskönyve az egyházközség levéltárában.

⁶ SpFüz. 1865: 687.

⁷ A kolozsvári szabócéh exaktorainak ratiója, amelyet az ENM levéltárában Kelemen Lajos főigazgató szívességéből használtam annak idején.

⁸ Jakab Elek: Kolozsvár története. I, 563, 583.

⁹ Schrauf Károly: Magyarországi tanulók külföldön. IV, 188.

¹⁰ Jakab Elek i. m. II, 84, 121, 138, 157. és Kolozsvári Sándor—Óvári Kelemen: A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. I, 181.

tendőben vétetett be a céh mesterei közé.¹¹ Közülük Máté hagyott maga után maradandóbb emléket. 1603-ban mint magyar részről megválasztott városi tanácsos tette le Rudolf hűségére a Basta fővezértől megkívánt hódolati esküt.¹² Néhány évvel ezután, 1611. „3 sept. küldé az város négy polgárt Szebenben az fejedelemhez: Szörös Mátyást, Viczei Máthét, Kozma Istvánt, Szőlősi Péter deákot” Báthori Gábor haragjának megengesztelésére.¹³ Ugyanez a Viczei Máté a Báthori idejében tartott utolsó mustra alkalmával, 1613-ban, mint a Kolozs megyei Bós faluban birtokos, egy gyalogos katona kiállítására köteleztetett.¹⁴ Az 1615. évről az az emlékezet róla, hogy szeptember 27-én Kolozsvárra érkezett Bethlen Gábor fejedelem három napi itt-tartózkodása idejére Vitzej Máthé házában volt vendége.¹⁵ E tájban azonban tekintélyes egyénisége ellenére sem található már a városi tisztségeket viselők között; oka ennek az a körülmény, hogy ekkor már a református egyház híveihez tért át. Ismeretes helyzet ugyanis, hogy csak I. Rákóczi György kifejezett akarata hozta meg 1641-re a református polgároknak a kolozsvári közhivatalokra való választhatóságát. Az 1609. évben Báthori Gábor jóvoltából itt is megalakulván a helvéciai hitet valló egyházközség, a város unitárius törzslakosságából éppen Viczei Máté lehetett az első egyike, aki nyíltan is az új gyülekezethez csatlakozott. Erre bizonyosságot Szenczi Molnár Albert naplójának következő bejegyzésében találtam, szólván arról, amikor Bethlen Gáborhoz való utaztában Kolozsvárt megállapodott: „1615. jan. 29. Predikállot az uj ecclesiában Stephanus Dési, eius collega senior dn. Lucas, primarius fautor Vicei Máté, Jónás deák.” Ezenkívül még 1617-ben, valamint 1621-ben is megemlékezik róla, 1624-ben pedig azt tudjuk meg, hogy több polgártársával együtt éppen ez a Viczei Máté tette lehetővé Szenczi Molnár „Az Keresztyeni Religiora es igaz hitre valo tanitas” című Kálvin-fordításának megjelenését.¹⁶ Tehát mint főoltalmazónak (fautornak), későbbi néven főjóltevőnek (patrónusnak) bizonyosan jelentőségteljes feladat jutott a szervezkedés sok nehézségével küzdő egyházközség életében. Az egykorú feljegyzés szerint idősebb Viczey Máté 1623 májusában halt meg, és 15-én temették el.¹⁷ Halála után a Széna utca sarkán állott 3200 forintra értékelt házában összeírt leltárában nemcsak nagy vagyontárgyairól számoltak be az osztoztató bírák, hanem — miként Jakó Zsigmond tudtunkra adja — „a legváltozatosabb és a kor kolozsvári polgárának izlését leghívebben tükrözi” a dúsgazdag Viczey Máté képanyaga. Lakását „ramaba czinalt” képek díszítették, amelyeknek száma húsz darab volt, s feltételezhető, hogy volt közöttük netalán Itáliából eredő komolyabb alkotás is. „Viczey otthonának azonban a legkülönlegesebb díszei azok a »kilenc remek, gypsbeol eonteot tablak« lehettek, amelyek az

¹¹ Az ötvöscéh jegyzőkönyve. II. köt. (Használatát az ENM levéltárban Kelemen Lajos főigazgatónak köszönhetem.)

¹² EOE. 459. és Kolozsvári—Óvári i. m. I, 250.

¹³ ETA IV, 178.

¹⁴ Gen Füz. 1906: 122.

¹⁵ Deesj István városi sáfárpolgár számadáskönyve. 1615. 93, 258. (A kolozsvári állami levéltárban.)

¹⁶ Dézsi Lajos: Szenczi Molnár Albert naplója. 67. Idéztem már az Adattár I. kötetében is.

¹⁷ Városi tanácsi jegyzőkönyv, 1625. 377. és Balásffi Bálint jegyzőkönyve. 250. (Mindkettő az állami levéltárban.)

osztoztató-bírákból is kicsalták a remek jelzőt.¹⁸ A XVII. század első évtizedében egy másik Viczeivel: Tamással is találkozunk, ez azután hihetőleg fia a korábbi évtizedekben élt ötvösmesternek. Ifjabb Tamás már külsőországokat járó árus volt. Vele egyidőben találjuk Viczei Pétert, akinek va-gyonosságát bizonyítja, hogy 1616-ban 1603 forint 95 denárius kölcsönt adott Lisbona Gerard nagybányai aranyváltónak.¹⁹ Majd az 1634. esztendei országos seregszemle alkalmával a „Colosváriak lovasai” között írták össze: „Nagyob Viczei Péter és Kisebb Viczei Péter” polgárokat, akik birtokuk után egyútesen egy lovaszt állítottak ki.²⁰ 1637-ben egy Viczey György nevű szappanyosmester hagyatékában az osztoztató-bírák számos könyvet találtak, közöttük a többek között Cicero, Vergilius s Rotterdami Erasmus művét.²¹

Az 1627. szept. 23-án kelt osztálylevelél néhány részlete valamelyest többet árul el Máté gyermekeiről, és unokáiról: „Ez árnyékvilágból ki szólít ván ő kegyelmét Wicey Máté uramat, maradtanak fiai, leányi és unokái az kik között divíziót kellett celebrálni, városunknak törvénye szerént, úgy mint az első feleségétől unokái ezek tudnia illik Wicey Péter uram gyermek, Wicey Tamás uram leánya Wicey Kis Anna és Nagy Ferencz alias Szabó. Az második feleségétől maradtanak úgy mint Wicey Margit asszony, Styn Lukácsné, Wicey Anna, Wicey Máthé, ki mostan 15 esztendő, az második Wicey Antal ki mostan tizenhárom esztendőbe járó, Wicey János mostan nyolcadfél esztendő” ... „Wicey Péterné... volt az megnevezett öt árváknak tutora, az Istenben elnyugott Wicey Péter uram után.”

Az idősebb nemzedék leányági leszármazottai közül megemlítendő az 1596 előtt elhunyt Barát (Münich) Sebestyén gazdag kolozsvári kereskedő és felesége Viczey Anna, akiknek hagyatékában az osztoztató bírák 13 képet írtak össze, amelyek közül négy klasszikus tárgyú „eoregh”, tehát nagyméretű volt, és meglehetősen nagy értékűre: 16 forintra becsülték, míg nem a többiek együttes becsértéke 8 forint volt.²² Rajtuk kívül nem hallgatható el néhai Wicey Kata és ura, a most elhunyt Igyártó Ötves Mihály ötvösmester. Az ő leányuk Czeti Izsákné és másik leányuktól maradt unokájuk: Bácsi Gyurkó, a későbbi nagyon derék kereskedő, 1606. március 10-én hivatalosan megosztottattak.²³ Kívülük idézem Wicey Mártának és férjének: Begreczi Bálint ötvösmesternek a nevét; 1607-ből való sírkövecskéjüket, a ket-tősvárfal közötti régi temető emlékeként őrzi a kolozsvári Régiség-tár.²⁴ Az utóbb felsorolt Viczeiek közti közeli atyafiságot, sőt nagyon valószínűleg testvéri viszonyukat bizonyítja az a körülmény, hogy az 1606. évi osztozás-

¹⁸ Jakó Zsigmond: Az otthon művészete a reneszánsz Kolozsváron. (Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára. Kolozsvár, 1957. 368, 374—375.)

¹⁹ Jakab Elek i. m. II, 553.

²⁰ Lázár Miklós, gr.: Kolozs-vármegye 1634-iki lustrája. (TT 1878: 198.)

²¹ Jakó Zsigmond i. m. 388.

²² Uo. 374. és 375. és Goldenberg Samuil: Kolozsvár kereskedelme a XVI. században. (Idézett kiadvány 307.)

²³ Régeni Asztalos János feljegyzéseinek könyve, amely eredetileg az osztoztató-bírák jegyzőkönyve volt. (Az ENM levéltárában használtam Kelemen Lajos főigazgató szivességéből.)

²⁴ Nagy-ajtai Kovács István: Vándorlások Kolozsvár várfalai körül. (Nemzeti Társalkodó. 1840: 67.) 1935.-ben került ismét napvilágra a Petőfi u. 4. sz. telekről.

kor a kiskorú Bácsi Gyurkó képében az édesapán: Bácsi Istvánon kívül Viczei Máté és Begreczi Bálint jelentek meg.²⁵

Ne felejtkezzünk meg Vicej Anna asszonyról és uráról: idősebb *Kassai István*ról sem.²⁶ Sirjukat ugyan nem ismerjük, de bizonyos, hogy szétporladt csontjuk a házsongárdi temető földjével vegyült. Kassai 1592-ben állott be a kolozsvári ötvöscéhbe.²⁷ Jeles képességei közéleti feladatokra hívták el. Kemény János fejedelem önéletírásában róla ilyen értékelést találunk: „Vala egy Kassai István vén ember, kinek eszének nagy tulajdonitása vala, expertus ember is vala, kiváltképpen a jurisprudentiában.”²⁸ Segesvári krónikája szerint: „1613. 11. febr. menének az erdélyi urak követségben az második Mátyás királyhoz, szép drága ajándékokkal: Gilyén Imre, Kamuti Farkas, Kassai István deák.”²⁹ Küldetésük célja bizonyosan összefüggésben volt a megelőző év december 24-én kötött törökellenes megállapodással.³⁰ Bárha az 1613. esztendőben tartott Kolozs megyei mustra alkalmával Kassai még csak egyetlen jobbágytelkes ródi birtokosként iratott be a lajstromba,³¹ de a három hónap múlva fejedelemmé választott Bethlen Gábor udvarában már országos tisztségeket betöltő főemberként találjuk. Bethlen ugyanis békés uralkodása érdekében már 1613 októberében Gerendi Mártont a portára, novemberben pedig Sarmasági Zsigmond főurat, Kassai István fejedelmi tanácsos és kincstárnokot, valamint Bengner (Benkner) János brassai polgárt a német császárhoz küldötte követségbe.³² 1626-ban Kemény János azt jegyezte fel: a Brandenburgi Katalinért küldött követség tagjaiul Bethlen Rákóczi Györgyöt, Károlyi Mihályt, Mikó Ferencet, Kassai Istvánt s velők több főembert és úrfit jelölt ki.³³ Kassai azután a fejedelemmé választott I. Rákóczi Györgynek is kedvelt embere volt; ekkor az országos ítélőmesteri tisztséget nyerte el, s mint ilyen egyike volt azoknak a fejedelmi titkos tanácsosoknak,³⁴ akikről Szilágyi Sándor történettudósunk úgy emlékezik meg, hogy „az öreg Rákóczinak s részben fiának is három olyan bizalmas embere volt, kiknek tanácsa nélkül nem cselekedett: Kassai, Kemény, Bisterfeld”.³⁵ Különösen Kassai tanácsára adott sokat. Az öreg fejedelemnek nem egy olyan levele ismeretes, amelyben nagyobbik fiát arra inti, hogy Kassai tanácsának kikérését semmiképpen el ne mulasztja. Éppen ezért valóban nagy szomorúság fogta el a messze földön hadakozó fejedelmet, mikor kedves emberének sír felé hajlásáról értesült. 1644. november 15-én Rimaszécsről írta: „Kassai uramat isten gyógyítsa, csak éljen, ha ágyban (is) fekszik, használhat.” Amikor azután kolozsvári otthonában történt elmúlása mégiscsak bekövetkezett, 1644. december 26-án

²⁵ Régeni Asztalos János följegyzéseinek könyve.

²⁶ A kötelendi és ajtoni birtokok iratai. (A kolozsvári ref. egyházközség levéltárában.)

²⁷ Ötvöscéh jegyzőkönyve. II.

²⁸ Kemény János fejedelem önéletírása. (Pest, 1856.) 405, 410.

²⁹ ETA IV, 181.

³⁰ Jancsó Benedek: Erdély története. Kolozsvár, 1931. 133.

³¹ Gen Füz 1906: 122.

³² Bojthi Veres Gáspár: A nagy Bethlen Gábor tetteiről. (Erdély Öröksége. IV, 8.) és ETA IV, 182.

³³ Kemény János i. m. 78.

³⁴ RMK III, 1483, 1503, 1569.

³⁵ Szilágyi Sándor: A két Rákóczy György családi levelezése. VII. lap.

Ónodon kelt soraiban Rákóczi arra figyelmeztette az ifjú fejedelmet, hogy a temetésen föltétlenül jelen legyen.³⁶

Tatrosy György rövid önéletírásában beszéli el, hogy 1644-ben „Kassay István az nagy tanaczios ury feo ember es substitutus cancellarius megh hala Colosvarat die 4 de(cembris) es el temettetek ugjan ott. Ez feó ember attiat, anniat, battiat, nyenet, hugat, eóczjet en mind ismertem Cassan, de bizonjara feó emberre leótt volt Erdelyben egy erszeny giarto fiabol(;) ez jambor feó embert, Viczey Anna leven felesege, Colosvarat ket izben szolgaltam annor. 9, noha nem sokat fizetett az eó természetey szerent, hazanal mind az által tanulgatassom nem volt artalmamra. Isten niugossa megh az jambort az én edes aszszonjossal eó kegyelmevel egjütt”.³⁷

Egyszerű polgári származása ellenére Kassai családja utódaival már a főemberek közé került. Ómaga az 1634. esztendei seregszemle alkalmával már 8 lóval lustrált,³⁸ ami azt bizonyítja, hogy nagy takarékoságával már szép vagyont szerzett magának, ami nemcsak pénzben, ingóságokban, de birtokokban is állott. István nevű fia Gerendi Márton és Apafi Anna Klára nevű leányát tartotta feleségül,³⁹ ennek leszármazottai azonban már csak leányágon éltek túl az egy nemzedéket. Utódait a Mikes családban találjuk meg, s így dédapjává lett a bujdosó Mikes Kelemennek, II. Rákóczi Ferenc hűséges hívének.

A XVII. század derekán élt Viczeiek közül különösen Péter, István és Gáspár nevével találkozunk gyakrabban. Mindegyikük részt vett a város közigazgatásában, még inkább azonban egyházának belső életében. Péter nevét ott találjuk annak a küldöttségnek a tagjai között, akik „Anno 1656 die 11 Juny Apaczay (Csere János) Urammal érkeztenek Fejervarrul”.⁴⁰ Istvánt az 1680. évi Kolozs megyei lustrában mint kolozsmonostori káptalant sorolják fel.⁴¹ Végezetül Gáspár, az itt pihenő asszonynak javakorban levő ura, a református egyházközség vagyoneleltárát fejedelmi rendeletre 1664-ben összeíró nyolc gondviselő (kurátor), valamint az első konzisztórium 1652. esztendei megalakításakor annak egyik tagja s az alapokmányt is aláíró és megpecsételő részeseinek egyike,⁴² tanult, képzett ember, aki tekintélyes könyvtárat is gyűjthetett magának. Ennek romjaiból három latin nyelvű munkát a kolozsvári református kollégium nagykönyvtárában találtam meg. Ezek közül kettő 1665-ben bekövetkezett halálakor hagyatékképpen jutott az iskola tulajdonába, a harmadik pedig Kovásznai Péter püspök könyvtárába kerülván, őtöle szállott a többi mellé.⁴³

³⁶ I. h. 285. és 296.

³⁷ Domokos Pál Péter: Tatrosy György önéletírása és történeti feljegyzései. (ItK 1957: 257.)

³⁸ Lázár Miklós, gr. (TT 1878: 198.)

³⁹ Gyulai Rihárd: Adatok a Gerendi család történetéhez. (Gen Füz 1906: 51.)

⁴⁰ H. J.: Apáczai Csere János lakozásának ismeretlen részletei. (Pásztortűz: 1925: 261.), és Adattár II. 460. — Viczei Péterről szól még az 1637 október 27.-i osztálylevél is, ilyenképpen: Az elhunyt Viczey Györgynek „maradván penig két árvája úgymint Peter, mely most anno[rum] 17 és Kis Kata, mely most annor[um] 9. . . . De mivel hogy az relicta az fiának Péternek mikor idegen országban bocsátotta tanolni, adott költségre neki készpénzt 60 Rf.”

⁴¹ Gen Füz 1908: 111.

⁴² A kolozsvári ref. eklézsia levéltárában: „Discordia inter Curatores Ecclesiae Orthodoxae Claudiopolitanae Complatio” és az eklézsia vagyoneleltárkönyve 1664-ből.

⁴³ A kollégium nagykönyvtárában M. 16; N. 18; Q. 246. számú könyvtári jelzéssel voltak ellátva.

Érdemesnek tartottam e derék polgárok emlékét bárha csak vázlatosan is emlékünkebe idéznem, hiszen a késő utódok ma már nevét sem ismerik Kolozsvár e tanult, értékes s a szellemi mozgalmak áramlataitól sem idegen családnak. De nem kevésbé derék tagokat számláltak az itt nyugovó tisztas asszony gondolkozásukban és cselekedeteikben is egészen magyarrá lett hozzátartozói.

Filstich Anna Kolozsvár egyik legtekintélyesebb, egy évszázadon keresztül majdnem mind csupa jeles ötvöst adó szász nemzetiségű patrícius-családjából származott. Elődei mesterségükön túlmenőleg nemcsak céhük vezetésében, valamint a városi közigazgatásban, hanem Erdély kereskedelmi és pénzügyi életében is jelentős helyet töltöttek be. Közülük különösen az 1547-ben ötvösmesterré lett idősebb *Filstich* Pétert emelhetjük ki, akiről érdekes jelenségképpen számolhatunk be, hogy az 1580—1597. évek közötti időben csupán három évben nem választották meg céhmesterré, holott társai csaknem évről évre változtak. Nála azonban még jelentőségtelesebb feladat jutott hasonlóképpen Péter nevet nyert fiának. Őt 1587-ben avatták a helybeli ötvöscéh tagjává. 1603-ban már mint városi tanácsos tette le Rudolf császárnak a hódolati esküt. Ezzel csaknem egyidejűleg nyerte el Basta tábornok és a császári biztosok elhatározásából az aranyváltás jogát. 1607-ben a fejedelmi pénzváltó főnöke, kamarai prefektus, azután az egész erdélyi nemesérbányászat feje. Ettől kezdve általában czémes *Filstich* Péternek hívták, minthogy caementum az arany-ezüst salak latin elnevezése. Hivatalos helyisége és műhelye a kolozsvári Óvár mai Kornis utcájában, a templom déli fala elé épített kőházban volt; az utca kiszélesítése miatt homlokzatán jórészen lebontott épület mostani magos földszintes maradványának utca felőli falában látható egykori kőtáblácska hirdeti:

DOMVS
CEMENTARIA
ET AVRICVSORIA
1608.

A Nagypiac északi során az egykori névvel Híd utcai saroktól számított második nagy épülettömbben a pincelejárát ajtajának 1597-ben faragott szemöldökkövén a házsongárdi temető síremlékén is kiábrázolt címerük bizonyítja családi fészüket. Ebben a fokozottabb igényeket is jól kielégítő házban 1607-ben Homonnai Bálint fejedelemjelöltet, a következő évben pedig Bánffi Dénest, Báthori Gábor fejedelem sógorát látta szállásra és ellátásra vendégül. A Bethlen Gábor uralkodásával nyugodtabb mederbe jutott ország belső életében — mint országos főtisztviselőnek és fejedelmi tanácsosnak — *Filstich* Péternek tekintélye is egyre emelkedőben volt, Segesvári Bálint is krónikájában úgy emlékezik meg róla, mint a fejedelem kedves emberéről, akit azonban a szegények s még a jórendűek is erősen szidalmaztak a rossz pénz miatt, amely nagy kárakat okozta. Ugyanis — a pénzügyi helyzet megszilárdítása érdekében — ő tanácsolta Bethlennek a félgarason való beváltást, holott ennek forgalmi értékét a fejedelem három garason rendelte el. Különben egyike volt a református szászok szószólójának, aki Kassai Istvánnal együtt imaházat szerzett számukra. Fejedelme

elmúlását nem várva be, nála néhány hónappal korábban: 1629. március 31-én hunyt el Kolozsvárt.⁴⁴

Rákóczi Zsigmond fejedelem még 1607. november 6-án Kolozsvárt kelt adománylevelével ennek a Filstich Péternek és örököseinek egész Aranyosbánya (Offenbánya) mezővárosát, amely ekkor pusztá vala, elhagyott bányáival és négy Fehér megyei bányászfaluval együtt azzal a feltétellel ajándékozta, hogy a bányákat állítsa helyre. Filstich Péter halála után Filstich Lőrinc, Ferenc és Zsigmond testvérek 1630-ban az új fejedelemhez fordultak az adománynak reájuk való ruházását kérve. Bethlen István azután felhatalmazta őket, hogy ezeket a csaknem egészen összeomlott, egykori fiskusi bányákat helyreállítsák.⁴⁵ Ennek, a Filstich család nagy tekintélyét megalapozott derék férfiúnak bizonyosan testvére volt az a Filstich Lőrinc, akinek lakóháza Kolozsvár főterén a mai tanácsház nyugat felőli harmadik szomszédja; ennek három, ma már másodlagos helyre befalazott faragott ajtó-, illetőleg ablakkerete tanúskodik az egykori építető tulajdonosról az 1572. és 1591. évekből, valamint viseli a Filstichek előbb ismertetett címerét.⁴⁶ Biztosan megállapítani nem tudom, hogy a két idősebb Filstich közül melyiknek volt fia a városban nem kisebb közbecsülésben részesült másik Filstich Lőrinc. Az ő tevékenysége országos jellegű közügyekig ugyan nem emelkedett, de mint idősebbik Rákóczi Györgynek ügyes és megbízható s éppen ezért kedvelt embere, szilárd támasza volt Kolozsvárt s egyúttal számos megbízatásnak leglelküismeretesebb intézője. Elismert tekintélyét mi sem bizonyítja jobban, mint az 1641. évi főbíróválasztás. Ugyanis amikor a fejedelmi kívánság következtében az itteni reformátusság elnyerte a jogot a város közigazgatásában való részvételre, legelső alkalommal is az unitárius Samarjai (Szemerjai) Jó Mihály királybíróval egyidőben a főbíróválasztásnál Filstich Lőrincet tisztelte meg a százas tanács bizalma. S bár ő ifjabb korában még az unitárius vallás követője, sőt 1622 táján éppen egyházi is, a szászság egy részének átállásakor azonban ő is a reformátusok gyülekezetéhez csatlakozott. Rákóczi azután, amikor az 1638. esztendőben elhatározta a Farkas utcai pusztá templom felépítését, s elhatározását országgyűlési végzéssel törvénybe is iktatta, a munkálatok „építőmester”-ének nevezett irányítójául éppen őt választotta ki. E sok fáradsággal és felelősséggel járó megtisztelő, de egyúttal csak tiszteletbeli megbízatást 1645 táján bekövetkezett haláláig a legnagyobb odaadással töltötte be. Rákóczi ezen kívül — mint bizalmi emberének — az ötvösmívek elkészíttetésénél is gyakran igénybe vette szolgálatát. Különösen a török portára évenként megismétlődőleg küldött ajándékok elkészítéséhez kapott megbízatásoknak mindig meglegegedésre tétetett eleget.

A maga egyéni tulajdonságain kívül tekintélyét még vagyonszáma is növelte. Ugyanis polgári javai mellett külső ingatlan javakat is szerzett. Így részjósza volt a Belső-Szolnok megyei Szótelkén. Nemkülönben há-

⁴⁴ Jakab Elek i. m. II.; Novák János: A kolozsvári ötvöscseh a XVIII. századig. 34.; ETA IV, 170, 172, 178, 195—196.; Veress Endre: Basta György hadvezér levelezése és iratai. II, 180.; Kolozsvár város számadáskönyvei az állami levéltárban; Sándor Imre: Kolozsvár címeres emlékei. 34—35.

⁴⁵ Jakab Elek i. m. II, 467, 594.

⁴⁶ Debreczeni László: Az 1953. évi kolozsvári műemlékösszeírás. (Kelemen Lajos-émlékkönyv. 229.)

zasságai révén is kiváló összeköttetésekre tett szert. Első felesége a hasonlóképpen nagy tekintélyű és vagyonú, kolozsvári szász református kereskedő-családból származó Stenczel Anna. Ettől született Anna nevű leánya éppen e sírban nyugovó Wicey Gáspárnéval azonos fiatal asszony. Talán nem tévedek, ha rajta kívül leányuknak tartom még azt a Filstich Kata asszonyt is, akihez — mint mátkájához — ecsedi Róthi Orbán kövári főkapitány, majd kassai generális és helytartó, a fejedelemnek régi, jámbor, meghitt híve 1640-ben látogatóba Kolozsvárra érkezett.

Stenczel Annának 1635. szeptember 3-án bekövetkezett halála után Filstich 1637 februárjában újra megházasodott. Ez a második feleség már születésileg is magyar asszony: özvegy Harinai Farkas Miklósné Zádori Erzsébet, ifjabb Zádori Ferenc leánya volt. Tőle született Péter nevű fia azután már egészen magyarnak számított. Ez a Péter ő maga, halála után 1686-ban második felesége mint Kolozs megyei birtokos lustrált. Kata nevű unokáját, a családnak utolsó sarját, idősebb báró Bánffi Zsigmond vette feleségül.⁴⁷

A Filstich család emlékezete — a Viczeivel ellentétben — már nem pusztult ki olyan maradéktalanul, igaz, hogy csak helynévképpen maradt meg, mert a Szamoson túl, a Szentgyörgy-hegy alatti területtől a város felé elterülő határrészt még ma is Flistik-nek nevezi a hóstáti lakosság.

Emlékezzünk még meg a Filstich Anna édesanyjának: a *Stenczel*, másnéppen Beüchelt (Brührhelt) családjáról is. Ennek tagjai mint ügyes kereskedők övéiknek általánosan elismert tekintélyt és jómódot szereztek. Közülük Stenczel András 1600-ban királybíró, 1610-ben azonban már árváit említik.⁴⁸ Hihetőleg ezek közé tartozott Anna asszony is. Hasonlóképpen fia lehetett Stenczel Imre is, aki az eddig is jőnevű üzletet annyira megnövelte, hogy járműveivel egészen Konstantinápolyig, Velencéig meg Krakkoíg szállított és hozott árut. Az ő házáról jegyezték fel az osztoztató-bírák 1637-ben, hogy tizenkét „vy szep, Ramaban foglalt velenczey Sibilla képek”-et találtak.⁴⁹ Imrének valószínűleg testvére volt ifjabb Stenczel András. 1622. május 6-án az ő házába szállott a nagybetegen ideérkezett Károlyi Zsuzsánna fejedelemasszony, s egy heti szenvedés után itt is fejezte be életét május 13-án.⁵⁰ Másnap ugyanitt helyezték koporsóba, s azután itt ravatalozták fel, végezetül pedig 24-én ugyaninnen indították útba Fehérvárra.⁵¹ Stenczel András háza e két és fél hét alatt egész Erdély érdeklődésének középpontja volt. Maga a fejedelem is a szomszéd házban, Gellyén Imrénéll szállott meg.

A Stenczel-atyafiságnak 1628. évi pereskedéséből látjuk, hogy kolozsvári Stenczel Andrásnak és Imrének rokona, Stenczel Ferenc hasonlóképpen kereskedő, Bácsi István városi főbíró veje. Kolozsvárnak ő is főbírája, akit az 1647. évre a református szászság részéről választottak meg. Halála

⁴⁷ H. J.: A kolozsvári farkas-utcai templom 1638—1647. évi felépítésének története. (Kézirat.)

⁴⁸ Az 1600. évi városi sáfárok számadáskönyve. és 1610. évi adóösszeírás. 26. (A kolozsvári állami levéltárban.)

⁴⁹ Jakab Elek i. m. II, 829. és Jakó Zsigmond i. m. 374.

⁵⁰ ETA IV, 191.

⁵¹ RMK I, 539. (En a sárospataki református nagykönyvtár példányát használtam, amelynek könyvtári jelzése: S. 963.)

1648. március 24-én következett be.⁵² Az ő leánya volt az a másik Stenczel Anna, akit a nagy hírű tudós Bisterfeld János Henrik gyulafehérvári professzor első hitvesének: Alsted főprofesszor leányának halála után 1643-ban feleségül vett.⁵³

A Stenczel család bár a XVII. század folyamán még tartotta szász nemzetiségét s így Stenczel András nevű leszármazottja 1683-ban a szász nemzet részéről választatott meg országgyűlési követül, de a Habsburg-uralomnak Erdélyre történt kiterjeszkedése idejére már egészen magyarrá vált: ugyanez a Stenczel András 1699-ben a kolozsvári református egyházközség főkurátora.⁵⁴

A Viczei, Filstich és Stenczel családokkal való futólagos megismerkedésünk kapcsán a Házsongárd néhány olyan érdemes lakójának emlékét idéztük fel, akiknek pontos nyughelye ma ugyan ismeretlen, személyük azonban méltó képviselője Kolozsvár értékes, tanult, derék polgárságának. A régebbi századokból csupán az 1650-ben, január 26-án, 35 esztendőskorában elhunyt Wicey Gáspárné Filstich Anna szép és a hozzáfűzhető emlékekben gazdag sírköve az egyetlen, ami e város lakóinak e nagy találkozóhelyén emlékeztetőül reánk maradt.

A következő sorokban a *legszükebb családjára* vonatkozó adatokat igyekszem összegyűjteni.

Miképpen e korban mindenütt, akképpen itt is bő volt a gyermekáldás, ámde bőséges volt a halálozás is. Szégedy Gergely református harangoztatógazda számadáskönyve szerint 1646 nyarán egy-egy hónapi időközben a pestis Wicey Gáspárnak három leányát vitte el,⁵⁵ az a kicsi leány pedig, akivel — a sírkő felirata szerint — az anya együtt szállott sírba, valószínűleg újszülött, s így Wiceyné az ő világrahozatalának lehetett áldozata. Az elhunytakon kívül mindössze még két gyermekükről van tudomás. Ezek az életben maradt leányok: Margit Gönczi Istvánné és Erzsébet kolozsvári, másképpen sárospataki Tatár Mihályné, akik Filstich Lőrincnek Zádori Erzsébettől született Péter nevű fiával 1669-ben a szótelki részjóság felett porösködtek.⁵⁶

Gönczi Istvánról és feleségéről pusztán nevükön kívül semmi más adatom nincsen, a másik Wicey leányról azonban már valamivel többet tudok. Ugyanis Barcsai Ákos fejedelem 1658-ban kelt nemesítő levelével belovári Tatár Mihály kolozsvári esküdt polgárnak különböző időkben és helyeken teljesített hű szolgálataért, valamint (első) feleségének Büki Sárának és Ferenc, Anna, Borbála, Sára nevű gyermekeinek nemességét és címert adományozott.⁵⁷ Ezután négy esztendő múlva meghalt a felesége,⁵⁸ s ő újból megházasodva, Wicey Erzsébetet vette házastársul.

⁵² Kolozsvár városi törvénykezési jegyzőkönyv: 1628, VII, 17. és Sáfárszámadáskönyv 1647: 593, 1648: 458., továbbá Szégedy Gergely számadáskönyve. 1648.

⁵³ Sáfárszámadáskönyv. 1643: 78, 512.

⁵⁴ Jakab Elek i. m. II, 772. és a ref. eklézsia „Series rerum” című konzisztoriális jegyzőkönyve.

⁵⁵ Szégedy Gergely számadáskönyve szerint: 1646 VI. 25-, VII. 31-, VIII. 29-én harangoztak Viczey Gáspár uram egy-egy leányának.

⁵⁶ Kádár József: Szolnok-Doboka vármegye monographiája. VI, 478.

⁵⁷ Sándor Imre: Czímerlevelek. II, 93. (Az adománylevél kelte: 1658. dec. 1. Segesvár.)

⁵⁸ A szabócéh számadáskönyve: „1662 Die 30 May Tatar Mihalyne temeteseo! attak fl. 2. den.—” (Az ENM levéltárában volt.)

Tatár Mihály derék, igyekvő ember, a város igazgatásában szenátori tisztséget is viselt. Mint magánember, takarékos, szerző vala. Felesége rokonának: Kassai Ferenc és neje Bánffi Sára királyfalvi birtokosoknak Kolozs megyei fejrdi és kötelendi birtokait, valamint a Dobokai és Ombozi réven kisjenei Nádudvari Jánosra szállott ugyancsak kötelendi részjóságot az 1657., illetőleg 1660. években zálogba vette. E jóságok birtokjogát az 1679. év utolsó előtti napján kelt adománylevelével Apafi fejedelem is megerősítette. Tatár Mihály már megelőzőleg elkészítette végrendeletét. Ennek értelmében, minthogy gyermekei mindannyian elhaltak, mind a fejrdi, mind pedig a kötelendi birtokokat felesége elhunytja utánra a kolozsvári református egyházközségnek hagyományozta. Tatár Mihály 1679 decemberében meghalván, özvegye a következő esztendőben újra férjhez ment. Második ura Kőbölküti Szántó György kolozsvári lakos, aki a református eklézsiában előbb számvevői, majd gondnoki tisztséget is töltött be. 1694-ben írott végrendeletében a felesége haszonélvezetébe jutott birtokokat véglegesen átengedte az egyházközségnek mint jogos tulajdonosnak.⁵⁹ Wicey Erzsébetet 1688. június 8-án történt eltemetése után,⁶⁰ hat év múlva: 1694-ben ura is követte.⁶¹ Ilyeténképpen tehát — Erdély önállóságának megszűnésével — a fejedelmi pártfogókat vesztett, sőt a prédára éhes császári hatalom által javaiban megcsonkított gyülekezet olyan állandó jövedelmi forráshoz jutott, amely azután több mint két évszázadon át a rendszeres kiadások eléggé tekintélyes hányadának fedezetéül szolgálhatott.

Moller Márton görllitzi főpapak 1593-ban megjelent „Manuale de preparatione ad mortem” című munkáját Zolyomi Perina Boldizsár evangélikus esperes 1614. évi magyar fordítása után 1698-ban Pápai Páriz Ferenc is újra lefordítva, „Pax Sepulchri” címen kiadta.⁶² Ebben a többek között egy „vagyone valami Orvosság, mellyel az ember élhetne, hogy az halálnak ösztönétől ne kellene félni?” című fejezetben írt imádság következő szavai e század kálvinista híveinek lelkivilágát híven jellemzik, bizonyosságául annak a helyzetnek, hogy a sok elemi csapást, szörnyűséges járványokat és ellenséges pusztításokat a bizonytalan sorsú emberek csak ilyen hittel tudták csüggedés és összeroppanás nélkül átvészelni: „Mert ekképpen szól őmaga Cristus Vrunk: Én vagyok az élet, és az fel támadás, az ki hiszen én bennem, ha szintén meghalnais(,) áll és minden az ki áll, és hiszen én bennem, meg nem hal örökké. Hiszed-é ezt, én lelkem? Igenis én Vram Christusom, te tudz mindezeket s' tudod aztis, hogy énis benned bizom, tégedet szűmben tartalak, magamat az te szent igéddel vigasztalom, mindenestül fogván magamat reád bizom. Ezokáért bizonyos vagyok, hogy énis azok közzül való vagyok, az kik halált soha nem látnak, és az ő rötten-tésének fulankiát meg nem kostollyák. Ezt engedgyed énnékem Vram Iesus Christusom az te szent és igaz beszéded szerint Amen.”⁶³

⁵⁹ A fejrdi és kötelendi jóságok iratai az egyházközs. levéltárában.

⁶⁰ A szabócéh számadásai szerint: „1638. Die 8 Junii Kőbölkutine Aszonyom temetese-től per(cipialtam) fl. 2 // 25”

⁶¹ A végrendelet kelte: 1694. augusztus 30. Kolozsvárt. (A konzisztoriális jegyzőkönyv (Series Rerum 26. lapon) 1694. október 24-én „boldogult”-ként említi.

⁶² RMK I, 1526.

⁶³ Incze Gábor: A magyar református imádság a XVI. és XVII. században. (Debrecen, 1931.) 142.

Jób könyvének e sírkőre felvésett szavai ugyanazt a lelki biztatást, sőt erőforrást adták, mint a „Pax Sepulchri” fenti szavai. És ekkor, amikor minden összeomlani látszott, amit a nagy fejedelmek belátó elgondolásai mind az anyagi, mind pedig a szellemi téren a XVII. század dereka tájáig létrehoztak, valamint az ezalatt a lelki fejlődésre ébredt közszellem is alkotott, a Habsburg-elnyomás következtében csaknem egészen talajt vesztett. Így tehát egyelőre nem maradt más hátra, mint vagy a konjunktúrával megalkudni, vagy pedig — miként a nagy többség cselekedte — mindentől visszahúzódva, megnyugvást keresni a Mollerék által hirdetett hitvilágban, s a cartesiusi, és minden más elveket meghagyva a tudósok egyelőre még eléggé ártatlan boncolgatásának.